

נתעלמה ממנו ההלכה במשפט בנות צלפחד

א, יז וְהַדְבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וְשָׁמַעְתִּיו:

מפרש רש"י ד"ה תקריבון אלי: על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד. וכן שמואל אמר לשאול (שמואל-א ט, יט) "אֲנֹכִי הֲרֹאָה", אמר לו הקב"ה חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה. ואימתי הודיעו? כשבא למשוח את דוד (שם טז, ו) "וַיָּרָא אֶת-אַלְיָאֵב וַיֹּאמֶר אֵךְ נִגַּד ה' מְשִׁיחוֹ". אמר לו הקב"ה: ולא אמרת "אֲנֹכִי הֲרֹאָה" - (שם שם ז) "אֶל-תִּבֹט אֶל-מְרֹאָהוּ", עכ"ל רש"י. והדברים קשים ותמוהים גם יחד.

היות ומאמר זה מוקדש לעיון במשנתו ובדרך פרשנותו של רש"י עה"ת, נביא כאן את שני המקורות בחז"ל אשר עמדו לנגד עיני הבדולח של פרשנותא.

1. ספרי דבי רב ד"ה כי המשפט לאלהים הוא, והדבר אשר יקשה מכם: אמר לו הקב"ה למשה, אתה דן דין 'קשה'?! [הכוונה לשימוש במלה "יקשה" בדברי משה], חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה דין 'קשה', שאני מביא עליך דין קשה שתלמיד תלמידך יכול לשמוע, ואין אתה יכול לשמעו, איזה זה? זה דינן של בנות צלפחד. וכן הוא אומר (במדבר כז, ה) "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת-מִשְׁפָּטָן לְפָנָי ה'". וכן הוא אומר (שמואל א, ט, יח-יט): "וַיִּגַּשׁ שְׂאוּל אֶת-שְׂמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר, וַיֹּאמֶר הַגִּידָה-נָא לִי אֵי-זֶה בֵּית הָרֹאָה. וַיַּעַן שְׂמוּאֵל אֶת-שְׂאוּל וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הֲרֹאָה"..., אמר לו הקב"ה "אתה הרואה? ! חייך שאני מודיעך שאין אתה רואה", ואימתי הודיע לו? בשעה שאמר לו (שם פרק טז, א) "מֵלֵא קָרְנָךְ שָׁמֶן וְלֶךְ אֲשַׁלְּחֶךָ אֶל-יְשֵׁי בֵּית-הַלְחָמִי כִּי-רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מְלֶכֶךְ". מהו אומר (שם שם, פסוקים ו-ז): "וַיְהִי בְּבוֹאֵם וַיָּרָא אֶת-אַלְיָאֵב, וַיֹּאמֶר אֵךְ נִגַּד ה' מְשִׁיחוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל-שְׂמוּאֵל אֶל-תִּבֹט אֶל-מְרֹאָהוּ".

2. סנהדרין ח, א "וְהַדְבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם". אמר ר' חנינא... על דבר זה (רש"י: שנטל שררה לעצמו לומר "תקריבון אלי", שהיה לו לומר 'תקריבון לפני השכינה') נענש משה (רש"י: שלא זכה שתיאמר לו פרשת הנחלות עד שבא מעשה לפניו ולא ידע מה להשיב). מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: מי כתיב "ואשמיעכם" — "ושמעתי" כתיב, אי גמירנא גמירנא, ואי לא אזלינא

גמירנא! אלא כדתניא: ראויה פרשת נחלות שתיכתב על ידי משה רבינו, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן... שמגלגלין זכות על ידי זכאי.

הרי שחז"ל בספרי דרשו את משה רבינו לגנאי, בעוד חז"ל בסנהדרין דחו את הגנאי אצלו ובמקומו דרשו את בנות צלפחד לשבח.

בהבנת דברי רש"י, הדורש את משה רבינו לגנאי, אנו מעלים שלוש שאלות מרכזיות ואלו הן:

א. מה טענה מצא רש"י על דברי משה ("על דבר זה") כפי שבא לידי ביטוי בדיבור המתחיל של רש"י - שתי מלים בלבד "תִּקְרְבוּן אֵלַי" (שלא כמו במקורו בספרי, שעיקר הקושיא היא מן "הַדְּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה"), הרי משה רבינו הוא 'הכתובת' לשאלות ברש"י, ועליו מוטל אפוא, להשיב להם את דבר ה' בכל קשת ההלכות שבתורה.

ב. אם אמנם יש בעיה בשתי מלים אלו, מדוע רש"י (בעקבות הספרי) רואה את העונש שהוטל עליו שנתעלמה ממנו הלכה דוקא בסוגית בנות צלפחד, לעומת שאר ההלכות אשר נתעלמו ממה רבינו כגון פסח שני וכדו'.

ג. לשם מה אריכות המשך לשונו בסוגית שמואל "הרואה", הן בהבאת הפסוקים במלואם והן בדברי חז"ל. מה ביקש רש"י להביא כראיה לשיטה שלו בענין "דבר זה", הדורש אריכות לשון מצדו של פרשנדתא, שקבע את מטרת פירושו - 'ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא, ולאגדה המיישבת דברי הכתוב דבר דבור על אופניו'. מה שניחא להם לחז"ל לדרוש באריכות לשונם, לא תמיד ניחא לרש"י בלשונו הקצרה.

אמנם על השאלה השניה השיב רבינו בחיי (בפירושו לסוגיית בנות צלפחד, במדבר כז, ה ד"ה ויקרב משה את משפטן לפני ה'):
 ...ומפני שאינו דין עמוק, אבל הוא מן הפשוטים והתלוי בסברא,

עד שהאומות בדרך השכל דנים בו, על כן נחשב לו לעונש. כי העלמתו ממנו לא לעמקו כי אם בעונש שאמר "וְהַדְּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי". ועל כן "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת-מִשְׁפָּטָן", עכ"ל.

ברור שאין להשוות את דין 'נתעלמה' אצל דיני נחלה לדין 'נתעלמה' אצל פסח שני. מנין יכול היה משה רבינו לדעת או לחדש מדעתו את דין פסח שני

כהשלמה לפסח ראשון, כאשר אין כל יסוד בסיס או רמז למושג הזה של "מועד שני" למי שהפסיד מועד ראשון. הרי בכל התורה כולה נוהג הדין של 'אונס רחמנא פטריה', ומה ראו הטמאים הללו לחשוב שדין פסח שונה, ומה ראה משה רבינו להעלות על דעתו שיש אפשרות אחרת. לכן יתכן שחשב בודאי לא על הלכה חדשה (פסח שני) אלא אולי תהיה כאן מעין הוראת שעה למקרה הספציפי הזה, לכן אמר להם "עֲמְדוּ וְאַשְׁמְעָה מֵהַיְצִיגָה ה' לְכֶם" (במדבר ט, ח) — לכם דייקא, ולא אחרים כמותם.

אולם דלא כרש"י, רואה רבינו בחיי את הטעות של משה במשפט השלם "וְהִדְבַּר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי", בעוד רש"י צמצם את הטעות לשתי המלים "תִּקְרְבוּן אֵלַי". למותר לציין כי מדובר על 'טעות' בדרגת משה רבינו (כדלהלן). אין הכוונה לאלו המדברים בגבהות העיניים. והשווה לשון הרמב"ן בפרשת לך לך 'חטא בזה אברהם אבינו חטאה גדולה בשגגה' ובמאמרנו שם, בו עסקנו בהרחבה בסוגית חטאי האבות, שלא נחשוב ח"ו שאותם אלה 'עמודי העולם' חטאו במשמעות ובמישור של אפילו גדולי רבותינו, וקו"ח ב"ב של קו"ח בדרגתנו אנו, שבקושי הגענו לדרגתו של חמורו של רבי פנחס בן יאיר.

בהבנת דברי רש"י נראה לומר ששלוש הקושיות מתורצות חדא בחברתא, והמפתח הוא בבחירת הדיבור המתחיל שרש"י הציג לפנינו (בלי אפילו התוספת של "וגו'"). לא קשה לרש"י "הִדְבַּר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם" (ספרי) וגם לא קשה לו הלשון "וַיִּשְׁמְעֵתוּ" (סנהדרין). אלו ואלו דברי הלכה ברורה הם, ואין לבוא בטענה אל אדון הנביאים על זה שלימד את ההלכה! הטעות שרש"י מוצא בלשון משה אינה בתוכן במה שאמר, אלא באיך שאמר. וכך ביאור הדברים: כדי ללמד את ההלכה (וכך הוא חייב לעשות) שמשה במקום בית דין של שבעים ואחד קאי, יכול היה לומר: הדבר אשר יקשה מכם תביאו/תגישו/תקריבו. על בחירת המלה "תקריבו" נתפס משה רבינו שהרי למלה "תקריבו" (לעומת "תגישו" או "תביאו") יש קשר עם פעולת הקרבת קרבנות לריח ניחוח לה' (הרגישות הזאת קיימת עד עצם היום הזה כאשר אנו 'מקריבים' דבר אל דבר או אל אדם ולא 'מקריבים', שהוא הצורה בתורה (במדבר ז, בג) "וַיִּקְרְבוּ נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל... וַיִּקְרְבוּ אוֹתָם לְפָנֵי הַמִּשְׁכָּן", כאשר הכוונה היא שהם קירבו את העגלות וכו' אל משה, ולא שהקריבו אל ה'). זוהי כוונת רש"י בכתבו 'על דבר זה', כלומר, טעות זאת בדיבור (ויצויין כי רש"י

בפירושו לתורה נוהג לפרש את המלה "דבר" בכתוב במשמעות דיבור ולא ענין — עיין "על-דבר שרי", ועוד ועוד). ואמנם בפרשה המקבילה ביתרו (שמות יח, כב) כתוב: "וְהָיָה כִּלְהֵבֶן הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלַיךָ", וכן להלן (שם פסוק כו) "וְשִׁפְטוּ אֶת-הָעַם בְּכָל-עֵת, אֶת-הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יָבִיאוּ אֶל-מֹשֶׁה..."

בזה אנו עונים על השאלה השנייה, שהרי העונש על משה היה לא רק בתוכן (נתעלמה) אלא גם בלשון הכתוב מידה כנגד מידה. שהרי מתוך חמש ההלכות אשר נתעלמו ממה רבינו (המקלל, פסח שני, המקושש, זמרי-כזבי, בנות צלפחד) רק אצל בנות צלפחד מצינו את המידה כנגד מידה בלשון הכתוב, "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת-מִשְׁפָּטָן" במקביל ל"תקריבו אלי". ואם כנים דברינו הרי אריכות לשונו של רש"י בסוגית שמואל (היא השאלה השלישית) מובנת. שהרי גם שמואל לא טעה בתוכן דבריו. שאול למעשה ביקש את "הרֹאָה" ולא את "בֵּית הָרֹאָה" (שמואל א, ט, יח "וַיַּגֵּשׁ שְׂאוֹל אֶת-שְׂמוּאֵל בְּתוֹךְ הַשָּׁעַר וַיֹּאמֶר הַגִּידָה-נָא לִי אֵי-זֶה בֵּית הָרֹאָה"), ואין טעם ששמואל יכוון אותו אל ביתו בחלק אחר של העיר, כאשר את שמואל שאול מבקש והוא עומד כאן לפניו! אלא עליו היה לאמר "אנכי הוא", ולא "אנכי הרֹאָה". גם כאן טעות בלשון ולא בתוכן ("מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכַהֲנֵי וְשְׂמוּאֵל בְּקִרְיַי שְׂמוּ"), ולכן האריך רש"י בלשונו להצביע על כך שהעונש היה באותה מלה "מְרֹאָהוּ" שבה טעה. ונתעלם ממנו כעונש כאשר בא להבחין בבחיר ה'. אבל (כמו אצל משה רבינו) הכתוב מציין זאת על ידי השימוש באותה מלה אשר גרמה לעונש ("הָרֹאָה" - "מְרֹאָהוּ").

ובדרך החידוד הוה אמינא שהדמיון בין שני המקרים הוא משולש! משה טעה ב"תקריבו" ונענש ב(א) "וַתִּקְרַבְנָה בְּנוֹת צְלָפְחָד" (ב) "וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת-מִשְׁפָּטָן" (ג) "וַיִּקְרְבוּ [רָאשֵׁי הָעָבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי-גִלְעָד בְּנֵי-מְכִיר בְּנֵי-מְנַשֶּׁה מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי יוֹסֵף" (במדבר לו, א) בסוגית "וְלֹא-תִסַּב נִחְלָה" הנובעת מ"כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דְּבִרְתָּ". הוא הדין והיא המידה ששמואל טעה ב"רֹאָה", ונענש עונש משולש: (א) "אֶל-תִּבְטַט אֶל-מְרֹאָהוּ" (ב) "לֹא אֲשֶׁר יִרְאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיִם (ג) וְה' יִרְאֶה לְלִבָּב!"

אם כנים דברינו שטעותו של משה לא היתה בתוכן כי אם בדיבור, הרי שזה מצטרף לחטא מי מריבה. בשאלה מה היה חטאו של משה, מביא הרמב"ן את פירושו רבינו חננאל, ומסכים עמו, שהחטא היה בזה שאמרו "הִמְן-הִסְלַע הַזֶּה

נוציא לְכֶם מִיָּמַי, והיו צריכים לומר "יוציא לְכֶם מיָּמַי" - הרי טעות בדיבור בכחצי אות! על טעות קטנה זאת בדיבור בעלמא נחתם גזר דינו של משה רבינו לא להכניס ואף לא להיכנס לארץ ישראל, אתמהא! אמנם 'הקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה', אבל חטא זה אפילו לא הגיע לידי מעשה, והיה ונשאר בדיבור בעלמא, הייתכן!

ונראה להשיב כי אמנם כך נאה וכך יאה שקב"ה ידקדק דוקא עם משה רבינו כחוט השערה בדיבורו דוקא. הרי "כְּבֹד־פָּה וְכְבֹד לְשׁוֹן" אצלו היה במכוון מאתו יתברך, עד כדי כך שסירב לרפא אותו ממנו, והוסיף לו "וְאַהֲרֹן אֶחֱיֶיךָ? הֲיֵיהָ נְבִיאָךְ?". וכל כך למה? מבאר הר"ן (וההולכים בעקבותיו) כי היה זה נחוץ כדי לשמור על טהרת הנאמנות של "זְכְּרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה". כך קבע הרמב"ם ב- יג העיקרים שלו, השגורים על פינו בפזמון "יגדל אלקים חי", שם הקדים "לא קם בישראל כמשה עוד נביא ומביט אל תמונתו" לפני וכתנאי אל "תורת אמת נתן" ואל "לא יחליף הא-ל ולא ימיר דתו לעולמים לזולתו". אילו משה רבינו היה מדבר בשטף כנואם זקן ורגיל, היה מקום לטועה לטעות ולומר שפה ושם אמר דברים מסוימים בפליטת לשונו. ואם אפשר להטיל ספק במלה זאת או אחרת, אם יצא מפי הגבורה אם לאו, אי אפשר אז למנוע את הידרדרות המצב אל פי התהום של כפירה בתורת משה.

וזה לשון הר"ן בדרשותיו (הדרוש השלישי — החודש הזה, עמודים לז — לט במהדורת פלדמן):

ואם כן יש לתמוה, אחר שהשלימו (למשה) הש"י במה שהשלימו למעלה מן הטבע האנושי, איך רצה הש"י שיחסר לו דבר מהשלימות בטבע האנושי (דהיינו כוח הדיבור המבחין בין האדם ובין שאר בעלי חיים)... הוסר ממנו (ממשה רבינו) בהשגחה גמורה (כלומר, מכוונת מאיתו יתברך) הדיבור הצח, למען לא יחשב שהיות כלל בני ישראל וגדוליהם נמשכים אחריו יהיה להימשכם אחת צחות דבריו, כמו שידוע שיאמר על מי שהוא צח הדיבור שימשיך לב ההמון אחריו, והשקר ממנו יחשב אמת, וזה הדבר כולו בהיפך במי שהוא כבד פה, כי גם האמת ממנו לא יקובל כי אם בחוזק היגלותו...

דברי הר"ן ברורות מללו, על הסכנה שיכולה לצמוח מעצם שטף הדיבור אצל גדול הדור, הרי במחלוקת קרח טענו "רק" שמינויו של זה או אחר נעשה על דעתו האישית של משה, ולא ה' פעל כל זאת. אולם משה רבינו קרע את מסך הצביעות מעל פניו, תוך כדי הודעתו שאם הצדק עם קרח בענין קטן של מינוי זה או אחר - "לא ה' שָׁלַחְנִי" ! כלומר, בטל ומבוטל "לָכֵּה וְאַשְׁלַחְךָ", "שָׁלַח-נָא בְיָד-תְּשַׁלַּח". כלומר, פירכא מעיקרא דדינא של מתן תורה. כל סדק קטן אשר יהא בחומת מתן תורה 'מפיו של הקב"ה לאזנו של משה', סופו למוטט את המבנה כולו. לא לחנם כתב אפוא, הרמב"ן בהבנת דברי בנות צלפחד: ("אָבִינוּ מֵת בַּמִּדְבָּר, וְהוּא לֹא-הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנוֹעְדִים עַל-ה' בְּעֵדַת-קֶרַח"), וזה לשונו: ...שחשבו (בנות צלפחד) שמשה רבינו היה שונא עדת קרח יותר מכל החוטאים שמתו במדבר, שהם היו הקמים כנגדו והכופרים בכל מעשיו... עכ"ל. ואמנם כן: מי שכופר במינוי מסוים על ידי משה, שנעשה לא מפיו של הקב"ה, סופו לכפור ב"זכור אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ".

הוא אשר אמרנו: 'על דבר זה נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד' - 'על דיבור זה'. כי טעות בדיבור אצל משה רבינו פוגע בצפור הנפש של עצם מהותו ויעודו - "וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל-רְאִשֵׁי הַמַּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָוָה ה'".